

RUS DİLİNDE ZAMAN ANLAMLARININ OLUŞUMUNDA GÖRÜNÜŞ KATEGORİSİNİN ETKİSİ

THE AFFECT OF ASPECT CATEGORY ON FORMATION OF TIME MEANINGS IN RUSSIAN LANGUAGE

Leyla Çiğdem DALKILIÇ

Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Slav Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Rus Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, lcdalkilic@ankara.edu.tr

Öz

Rus dilinde zaman kategorisi konuşma anı ile eş zamanlı olarak şekillenmiştir. Buna göre eylemler geçmiş, şimdiki ve gelecek zaman kavramları çerçevesinde anlam kazanmış ve bu anlamsal özellik çerçevesinde morfolojik yapılara sahip olmuştur. Ancak, konuşma anının çıkış noktası olmadığı ve dilde geçmiş, gelecek ve şimdiki zamana işaret eden zaman dilimleri gibi ayrıncı morfolojik bir yapıya sahip olmayan geniş zaman anlamı şimdiki ve gelecek zaman yapıları ile olmak üzere iki türlü dilde ifade bulabilmektedir. Hareketi geniş bir zaman dilimi çerçevesinde ortaya koyan eylemler anlamlarına göre hem bitmişlik hem de bitmemişlik görünüşlü fiiller ile ifade edilebilmektedir. Bu açıdan, Rus dilinde mutlak zaman ve göreceli zaman kavramlarının, diğer bir deyişle, gerçek hayatta veya gerçek hayat dışında yaşanan zamanın, dilde ne şekilde var olduğu ve morfolojik olarak hangi sembollerle ifade edildiği veya herhangi bir belirgin ve ayrıncı bir morfolojik yapıya sahip olmadan dilde nasıl ortaya çıktığı, konuşmacının dış dünya algısını kavrayabilmek açısından önemlidir. Bu çalışmada Rus dilinin zaman kategorisinin oluşumunda kendi içerisinde çeşitli iç anlamlara sahip olan görünüş kategorisinin zaman anlamlarının oluşumu üzerindeki etkileri incelenmektedir. Zaman ve görünüş kategorileri arasındaki bağı ortaya koyarken bu bağın zamansal anlamlar üzerindeki etkilerini ortaya koymak ve kişinin zaman kavramının oluşumundaki öznel dünya görüşünü anlamaya çalışmak bu çalışmanın amacını oluşturmaktadır.

Abstract

In Russian language the time category has been formed simultaneously with the moment of speech. Accordingly, actions have become meaningful within the framework of past, present and future tense concepts and in the context of this semantic feature they have their own morphological structures. However, the meaning of simple present tense in Russian, which has no distinctive morphological structure, such as time periods indicating the past, future and present, and the moment of speech is not a starting point can be expressed by means of present and future time structures. The actions that show the movement within a wide range of time can be expressed by the imperfective or perfective verbs. In this respect, the concepts of absolute and relative time in Russian language, in other words, the time in real life or time beyond the real life are important to understand the worldview of the speaker, how time exists in the language, what symbols are represented morphologically, or how it emerges without having any distinctive morphological structure. In this study we examine the effects of the aspect category, which has several internal meanings, on the formation of the time meanings in the aspect category of Russian language. The aim of this study is to show the connection between time and aspect categories, to reveal the effects of this connection on temporal meanings and to try to understand the subjective worldview of the formation of one's time concept.

Makale Bilgisi

Gönderildiği tarih: 1 Eylül 2018
Kabul edildiği tarih: 2 Ekim 2018
Yayınlanma tarihi: 28 Aralık 2018

Article Info

Date submitted: 1 September 2018
Date accepted: 22 October 2018
Date published: 28 December 2018

Anahtar sözcükler

Rusça; Zaman Kategorisi; Görünüş Kategorisi; Bitmişlik ve Bitmemişlik Görünüşlü Fiiller

Keywords

Russian Language; Time Category; Aspect Category; Perfective and Imperfective Verb Aspects

DOI: 10.33171/dtcjournal.2018.58.2.6

Giriş

Dilin halkın manevi yaşayışı ile ilintili olduğu ve bu doğrultuda geliştiği fikri birçok dilbilimci tarafından incelenmiş, söz konusu fikri geniş bir çerçevede sunup ele alan kişi ise Alman dilbilimci V. Humboldt olmuştur. Humboldt her bir dilde kişinin öznel dünya görüşüne etki eden ayrıncı bir tefekkür, yani düşünme ve algılama biçimi olduğunu ifade etmiştir (Pehruhina). Kişilerde ve bununla ilintili olarak her bir milletin dünyayı algılama biçiminde ortaya çıkan ve dilsel dünya görüşünü şekillendiren bu durum, kişinin bilincindeki dış dünyadaki gerçeklerin yansımalarına etki etmiştir.

Kişinin dış dünyayı algısı, kavrayışı, hafızasında çeşitli olguların yaşanan kültür ile ilintili olarak yer etmesi, gelişimi, çeşitli yaşanmışlıklar sayesinde şekillenen tecrübeler gibi bilişsel süreçlerin dile yansımaları A.Ya. Gureviç (1969), Yu.S. Stepanov (1989), Yu.V. Kuznetsov (2002), E.V. Petruhina (2005, 2008), V.V. Kanafyeva (2006), V.N. Zima (2008) gibi birçok dilbilimci ve felsefecinin çalışmalarında ele alınmıştır. Kişilerde ve bununla ilintili olarak her bir milletin dünyayı algılama biçiminde ortaya çıkan ve dilsel dünya görüşünü şekillendiren bilişsel süreçler, kişinin bilincindeki dış dünyadaki gerçeklerin yansımalarına etki etmiştir.

Rus dilbilimci E.V. Petruhina, Rus dilinin zaman kategorisinin, birbiri ile ilgili olan bilişsel zaman modelleri ile ilintili olduğunu ifade ederek bu bilişsel zaman modellerini çizgisel, dinamik ve tek yönlü zaman modeli çerçevesinde ele almaktadır (Petruhina, *Kognitivnie modeli vremeni v russkoy grammatike*). Çizgisel ve tek yönlü zaman modelleri Rus dilinde eylemin başlangıç ve bitişi ile ilintili olup başlangıç ve bitiş arasındaki sınırı ifade eder. Eylemin bir sınır yani bir bitiş çizgisi ortaya koyan bu anlamsal özelliği Rus dilinde bitmişlik görünüşü adı altında adlandırılan fiillere atfedilmiştir. Eylemi bitmişlik veya tamamlanmışlık adı altında tanımlayan bu fiiller, çeşitli durumlarda başlangıç, eylemin anlık ortaya çıkışı gibi çeşitli anlamları içerisinde barındırabilir, kendi içerisinde her zaman başlayan ya da anlık olarak ortaya çıkan eylemin *sınıra* ulaştığı yani kendi içerisinde *tamamlanıp sona erdiği* anlamını vurgular. E.V. Petruhina Rus dilinin bu zamansal özelliğini, Rus insanının zamana ilişkin olarak yaşamsal tecrübesine ve varoluşçuluğun gerçeklerine dayandığını ifade ederek Rus insanının dünyayı objektif gerçeklik çerçevesinde algılamış olması ile ilişkilendirmektedir: “geçmişe dönme imkânı yoktur, geçmişte olanın tekrar etmesi mümkün değildir” (Petruhina, *Russkaya yazıkovaya kartina mira i provoslavnoe sozdanie*). Dinamik zaman modeline gelince, tekrar eden, devamlılık göstererek süreç özelliğini ön plana çıkaran eylemler Rus dilinde bitmemişlik ya da tamamlanmamışlık adı altındaki fiil çekimleri ile dile yansımaktadır.

Bununla birlikte, statik bir özelliğe sahip çizgisel ve tek yönlü zaman modelleri, dinamik zaman modeli ile karışabilmektedir. Bu durum özellikle de bitmişlik görünüşlü fiil grubuna ait olan ve geçmiş zaman yapıları ile ifade edilen eylemlerin, bitmemişlik görünüşlü fiil grubuna ait olan ve şimdiki zaman yapıları ile ifade edilebilmesi gibi durumlarda ortaya çıkmaktadır. Diğer bir deyişle, Rus dilindeki zamansal yapıların konuşma anı dışındaki zaman dilimini gösteren

yapılarla ifade edilebildiği durumlar, dilde belirli bir zaman dilimine işaret eden morfolojik yapılar ile eylemi kendince görüp yorumlayan konuşmacı için yapısal ve algısal farklılıklar olduğunu göstermektedir. Rus dilinde zaman kategorisi konuşma anı ile eş zamanlı olarak şekillenmiştir. Buna göre eylemler geçmiş, şimdiki ve gelecek zaman kavramları çerçevesinde anlam kazanmış ve bu anlamsal özellik çerçevesinde morfolojik yapılara sahip olmuştur. Ancak, konuşma anının çıkış noktası olmadığı ve dilde geçmiş, gelecek ve şimdiki zamana işaret eden zaman dilimleri gibi ayırıcı morfolojik bir yapıya sahip olmayan geniş zaman anlamı şimdiki ve gelecek zaman yapıları ile olmak üzere iki türlü dilde ifade bulabilmektedir. Hareketi geniş bir zaman dilimi çerçevesinde ortaya koyan eylemler anlamlarına göre hem bitmişlik hem de bitmemişlik görünüşlü fiiller ile ifade edilebilmektedir. Buna göre Rus dilinde mutlak zaman ve göreceli zaman kavramlarının gerçek hayatta veya gerçek hayat dışında yaşanan zamanın dilde ne şekilde var olduğu ve morfolojik olarak hangi sembollerle ifade edildiği veya herhangi bir belirgin ve ayırıcı bir morfolojik yapıya sahip olmadan dilde nasıl ortaya çıktığı, konuşmacının dış dünya algısını kavrayabilmek açısından önemlidir.

Bu çalışmanın amacı Rus dilinin zaman kategorisinin oluşumunda görünüş kategorisinin önemini ortaya koyarken, görünüş kategorisinin Rus dilinde zamansal anlamların ortaya çıkışındaki etkileri üzerinde durmak ve dilin zaman sistemini geniş bir çerçevede ele almaktır.

Rus Dilinde Zaman Kategorisi

Rus dilinde bitmemişlik ve bitmişlik türüne sahip olan fiiller dilde süreç, durum, hareket, iş, oluş belirtme özelliklerinin yanı sıra bu eylemlerin ne zaman gerçekleştirildiğini belirten yapılara da sahiptirler. Bu açıdan Rus dilinde fiiller görünüş kategorisinin yanı sıra zaman kategorisine sahiptirler. Zaman kategorisi zaman anlamı taşıyan haber ya da bildirme kipine aittir. Rus dilinin zaman sistemi geçmiş zaman, şimdiki zaman ve gelecek zaman olmak üzere üç temel zaman dilimine ayrılır.

Bu üç temel zaman dilimini gösteren yapıların dildeki kullanımı konuşma anı ile ilintilidir. Konuşma anı eylemin çıkış noktasıdır ve eylemin gerçekleştiği zaman diliminin, var olan üç zaman yapısından, hangisine ait olduğunu belirler. Konuşma anı ile belirlenen zaman yapılarının kullanımı *mutlak zaman* adını almıştır. Gerçek zaman, fiziksel zaman, ontolojik zaman, dilbilgisel zaman gibi terimlerle de adlandırılan mutlak zaman, gerçek hayatta yaşanan zamanın dilde var oluşunu, dil içinde gösterimini, sembolleştirilmesini ifade eden zamandır. Bu kavramın dışında

zamanın belirlenmesi konuşma anı ile değil, diğer çıkış noktaları ile ilintili olabilmektedir. Bu durum ise, *göreceli zaman* adını almıştır. Göreceli zaman, metinde kullanılan mutlak zamana göre önceliği veya sonralığı ile kullanılmış bir zaman olup görünüş ile bağlantılı olarak konuşan kişinin eylemi nasıl algıladığı, gördüğü ya da kavradığı ile ilintilidir.

*Каждое утро по очереди **вставали (ya da встаём)** вместе с отцом, **приглядывали (ya da приглядываем)**, чтобы коровы, не дай Бог, **не вышли (ya da выходили)** по дороге на пастбище на засеянные поля. [коллективный. Сердце матери (2013.03.15) // «Новгородские ведомости», 2013]*

*Her sabah sırayla babamla **kalkar (ya da kalkıyor)**, ineklerin, Allah korusun otlak yolunda ekili tarlalara **çıkıp çıkmadıklarına** (inekler... çıkmışlar mı diye) **bakardık (bakıyoruz)**.*

Bu durum özellikle temel cümlelerin yan cümlecığı durumundaki ifadelerde gözlemlenir:

*И отец мне очень коротко и очень логично и доступно объяснил, что **происходит (ya da происходило)** в стране последние тридцать пять лет. [Борис Любимов. Три главные темы в жизни -- Церковь, литература и театр (2015)]*

*Ve babam çok kısa, oldukça mantıklı ve anlaşılır bir biçimde son otuz beş yılda ülkede **neler olduğunu (neler yaşanmakta olduğunu)** bana anlattı.*

Yukarıda da belirtildiği üzere, Rus dilinin zaman sistemi geçmiş zaman, şimdiki zaman ve gelecek zaman olmak üzere üç temel zaman dilimine ayrılmaktadır. Her bir zaman diliminin kullanımı görünüş kategorisi ise sıkı bir bağa sahiptir. Geçmiş zaman eylemin belirttiği iş, oluş, durum, hareketin içinde bulunulan zamandan önce gerçekleştiğini gösteren zaman dilimidir. Şimdiki zaman, konuşma anı ile aynı anda ortaya çıkan ve işin yapılmakta olduğunu bildiren zaman dilimidir. Gelecek zaman ise, eylemin belirttiği iş, oluş, durum veya hareketin geleceğe ilişkin olduğunu ve içinde bulunulan zamandan sonra gerçekleşeceğini belirten zaman dilimidir. Dildeki bu üç zaman diliminin kullanımı bitmemişlik ve bitmişlik görünüşlü fiillerin özel anlamları ile ilintili olarak ortaya çıkmaktadır (Bondarko, *Teoriya znaçeniya v sisteme funktsionalnoy grammatiki* 381-397).

Buna göre, Rus dilinde bitmişlik görünüşlü fiiller *bitmişlik, sonuç ve zamanda kısıtlılık, sınırlılık* ile bitmemişlik görünüşlü fiillerin *sürerlilik, tekrar ve devam* temel anlamlarının dışında, her biri bitmişlik ve bitmemişlik grubuna ait fiillerde özel anlam olarak ortaya çıkan bir sınıflandırma mevcuttur. Rus fiilinin “*özel görünüş anlamları*” olarak adlandırılan bu durum, fiillerin sahip oldukları temel anlamlarının bir etkileşiminin sonucu olarak ortaya çıkmaktadır (Bondarko, *Teoriya znaçeniya v sisteme funktsionalnoy grammatiki* 381-397).

Buna göre, bitmemişlik görünüşe sahip fiiller yedi anlamsal özelliğe sahip farklı gruplar altında ele alınmaktadır. Bunlar: 1) bitmemişlik görünüşlü fiillerin temel anlamı olarak ortaya çıkan ve konuşma anı ile eş zamanlı olarak ortaya çıkan, gözlemlenebilen, tek bir seferde yerine getirilen ve oluşu süreç içerisinde belirli kılınan durumlara işaret eden belirli-sürerlilik anlamı (*Когда он вошёл, я писал письмо – İçeri girdiğinde ben mektup yazıyordum*); 2) eylemin sınırsız kere yerine getirildiğine ve tekrar edildiğine işaret eden sınırsız-keziklik anlamı (*Я часто ему писал – Ona sık sık yazardım*); 3) eylemin varlığına veya yokluğuna, diğer bir deyişle, eylemin vuku bulup bulmadığına, zaman dilimi içerisinde yer edip etmediğini belirli kılan genel geçerlilik anlamı (*Вчера мы обсуждали этот вопрос – Bu konuyu dün görüştük/görüşmüştük*); 4) fiilin sözcük anlamına bağlı olarak kimi durumlarda genel geçerlilik anlamı (*Его дважды прежупреждали – Onu iki defa uyardım/uyardım*), kimi durumlarda ise belirli sürerlilik anlamı (*Я сегодня трижды поднималась по этой лестнице – Bugün üç kez bu merdivenlerden yukarı çıktım*) içerisinde de ele alınabilen sınırlı-keziklik anlamı (Bondarko, *Teoriya znaçeniya v sisteme funktsionalnoy grammatiki* 387) söz konusu öznenin devamlı özelliği olarak ifadede yer eden devamlı-sürerlilik anlamı (*Солнце восходит на востоке – Güneş Doğudan doğar*); 6) tekrar eden alışıl gelmiş durumların ifade edildiği ve özneye ait has özelliklerin ortaya konduğu yeterli-nitelik anlamı (*Она хорошо говорит по-русски – Rusçayı iyi konuşur, Он играет на пианино – O piyano çalıyor*) ve 7) diğer eylemlerin sahip olduğu özel anlamları içerisinde barındırmayan ve süreç, devam ve tekrar anlamlarına sahip olmayan fiillerin anlamını yansıtan nötr anlamı: (*Я не могу ждать - bekleyemem*) (Smirnov 15). Bitmişlik görünüşe sahip fiiller ise, dört temel özel anlama sahiptir. Bunlar: 1) geçmişte tek bir sefer meydana gelmiş veya gelecekte muhakkak suretle gerçekleşecek olan eylemleri ifade eden belirli-gerçeklik anlamı (*Он позвонил и сказал, что завтра придёт – Aradı ve yarın geleceğini söyledi*); 2) tanık olunan, bilinen ve böylece genelleşen bir durumdan yola çıkarak tekrar eden, tipik eylemlerin ifadesinde ortaya çıkan görsel-örneklik anlamı (*Бывает же,*

посмотришь на человека и почувствуешь, что будто раньше с ним где-то встречались – olur ya birine bakarsın ve sanki onunla daha önce bir yerde karşılaşmışsın gibi hissedersin); 3) zaman olarak geniş bir zaman dilimine yayılmış eylemleri anlatmak için kullanılan ve gücü yetme veya yetmeme ve olasılık veya imkânsızlık anlamlarını ifade eden yeterlilik anlamı (Я, к сожалению, сейчас не скажу в каком году он закончил университет – Maalesef, şimdi hangi yılda üniversiteyi bitirdiğini – hatırlayamadığım için - söyleyemeyeceğim) ve son olarak 4) Bir kerede yapılan ancak birçok seferi de içinde barındırarak yerine getirilen eylemin sayısal olarak değerini ortaya koyan toplamsal değer anlamı (Он переломал все игрушки в комнате – Odadaki bütün oyuncakları kırdı) (Smirnov 11) .

Görünüş kategorisinde yer alan bitmişlik ve bitmemişlik görünüşe sahip fiillerin temel ve spesifik anlamsal özellikleri dikkate alındığında Rus dilinde zaman kavramının çok daha karmaşık olabileceği görülebilmektedir. Çalışmanın bundan sonraki kısmında Rus dilinde mevcut üç temel zaman dilimi olan geçmiş, şimdiki ve gelecek zaman dilimi içerisinde ortaya çıkan anlamsal özelliklerin, yapısal özelliklerinden nasıl ayrıldığı ve dilde hangi anlamları yansıtarak nasıl kullanıldıkları örneklerle ele alınmaktadır.

Rus Dilinde Geçmiş Zaman Yapısı ve Anlamları

Geçmiş zaman eylemin belirttiği iş, oluş, durum, hareketin içinde bulunulan zamandan önce gerçekleştiğini gösteren zaman dilimidir. Rusçada geçmiş zamana ait eylem, kök ya da gövdesine geçmiş zaman eki olan -л ekinin getirilmesi ile oluşur. Tekil durumdaki geçmiş zaman eki ismin cinslerine ve sayılarına göre değişikliğe uğrar. Buna göre, -л eki eril cinse, -ла eki dişi cinse, -ло eki nötr cinse, -ли eki ise çoğul durumdaki eylemlere aittir. Dönüştü fiillerde bu ekin kullanımı iki şekilde görülür, Eğer geçmiş zaman eki sesiz harf (-л) ile sona eriyorsa -ся eki (видел-ся), eğer ek sesli harf (-ла,-ло,ли) ile bitiyorsa -сь eki kullanılır (видела-сь, видело-сь, видели-сь).

Eril cinste geçmiş zamanda gövdesi sessiz harfle biten ve son eke sahip olmayanlar geçmiş zaman - л ekini almazlar (нѐс, вѐз, грѐб, привык). Buna karşılık diğer cinslerde ve eylemin sayı olarak çoğul halde kullanımında görülürler (нѐс-ла/ло/-ли, вѐз-ла/ло/ли, грѐб-ла/ло/-ли/ привык-ла/-ло/-ли). Rus dilinde geçmiş zamanın yapısal oluşumunu ele aldıktan sonra, anlamsal özelliklerini görünüş çerçevesinde incelemek geçmiş zamanın fiil seçimine göre hangi anlamları kazandığını anlayıp ortaya koymaya yardımcı olacaktır.

I. Bitmemişlik Görünümlü Fiillerde Geçmiş Zaman Anlamları

Bitmemişlik görünümlü fiillerde geçmiş zaman kullanımı bitmemişlik görünümlü fiillerin özel anlamları ile ilintili olarak ortaya çıkmaktadır. Bu özel anlamlardan bitmemişlik görünümlü fiillerin genel gerçeklik anlamı ile belirli-sürerlilik anlamları daha çok ön plana çıkmaktadır. Bitmemişlik görünümlü fiillerin geçmiş zamandaki kullanımlarına bağlı olarak ortaya koydukları anlamlar dört temel grupta sıralanabilir. Bunlar:

- genel gerçeklik anlamı
- sürerlilik anlamı (sürerlilik-düzen/sıra-tekrar)
- eş zamanlılık anlamı
- olumsuz yapılarıdaki anlamı

Şimdi söz konusu anlamların kullanım özelliklerini sırasıyla ele alalım.

I.1. Bitmemişlik görünümlü fiillerde genel gerçeklik anlamının geçmiş zamanda kullanımı:

Geçmişte bir kere için yer etmiş olan eylemlerin ifadesi dilde her iki türe ait fiillerle aktarılabilmektedir, ancak, bunların kullanım özellikleri yani tercih edilecek olan fiil türünün kendisi konuşanın eyleme olan bakış açısına göre ve iletişim amacına uygun olarak şekillenmektedir. Buna göre, bitmemişlik görünümlü bir fiili geçmiş zaman yapısında kullandığımızda eylemin zaman içerisindeki sürecine, sürerliliğine, devamlılığına, uzunluğuna değinmeden sadece geçmişte var olduğuna, geçmişte vuku bulduğuna, “geçmiş zaman” zaman dilimi içerisinde yer aldığına işaret edilmektedir. Aşağıda verilen biri olumlu biri soru cümlesi olan iki ifadeyi inceleyecek olursak burada bitmemişlik görünümlü geçmiş zaman yapısı hem birinci bildirme cümlesinde hem de soru-cevap cümlesinde eylemin geçmişte var olup olmadığını, geçmiş zaman dilimi içerisinde yer edip etmediğine ilişkin bir durumu ortaya koymaktadır. Rusçadaki bitmemişlik görünümlü fiilin geçmiş zaman yapısının bu şekildeki kullanımı Türkçedeki –di’li geçmiş zaman ekinin anlamını karşıladığı gibi, belirsiz geçmiş zamanın hikayesi olan –miş + dı ekinin anlamını da karşılayabilmektedir.

*Мы сегодня **говорили** уже на эту тему в ходе наших переговоров. [В. В. Путин. Заявление для прессы по окончании российско-мексиканских переговоров // «Дипломатический вестник», 2004]*

Görüşmelerimiz esnasında bu konuyu bugün **konuştuk/ konuşmuştuk** [

- Вы говорили на эту тему? (Bu konu hakkında **konuştunuz mu?/ konuşmuş muydunuz?**)

- Да, мы говорили (Evet **konuştuk/ konuşmuştuk**)

Buna göre bitmemişlik görünüşe ait bir fiilin geçmiş zaman kullanımı eylemin varlığına veya yokluğuna işaret eder, diğer bir deyişle, eylemin vuku bulup bulmadığını, geçmiş zaman dilimi içerisinde yer edip etmediğini belirli kılar. Bu anlamın söylemde bulunup bulunmadığı ancak fiilin dildeki diğer dil öğeleri ile birlikte kullanımının incelenmesi ile belirginlik kazanmaktadır. Bitmemişlik görünüşe ait bir fiilin iki farklı cümledeki kullanımına bakacak olursak, bir cümlede başka, diğer cümlede ise farklı bir anlamın vurgulandığı görülebilecektir: a) в ходе наших переговоров мы долго говорили на эту тему – görüşmelerimiz esnasında bu konuyu uzunca konuştuk, ele aldık. b) в ходе наших переговоров мы уже говорили на эту тему – görüşmelerimiz esnasında bu konuyu konuştuk, konuşmuştuk, görüştük, ele aldık Birinci cümlede, bitmemişlik görünüşlü fiilin belirli-sürerlilik anlamı ortaya konmaktadır. İfadeyi ortaya koyan kişi, eylemin belirli bir zaman dilimi içerisinde meydana geldiğini aktarmakta ve kullanılan zaman zarfı ile de duruma bakış açısını katarak eylemin uzun sürdüğünü yani sürerlilik anlamına vurgu yapmaktadır. İkinci cümlede ise, mevcut bir konunun konuşulduğu, konuşma durumunun yerine getirildiği, kısacası eylemin varlığına vurgu yapılmaktadır.

Geçmiş zamana ait olaylar konuşmacının bu olayları algılayışı ile ilintili olarak dilde farklı biçimlerde aktarılabilmektedir. Rus dilinde geçmişe ait bir durum ortaya konduğu zaman genel olarak bitmişlik görünüşe ait fiiller tercih edilir. Çünkü konuşan kişi olayı geçmişte eylemin sonuca ulaşmış bittiği şekliyle algılayıp ortaya koymaktadır (Он **увидел** маленькую девочку в розовом платье и красной шапочке – Pembe elbiseli, kırmızı şapkalı küçük kız gördü/ küçük bir kız gördü). Buna karşılık, konuşan kişinin olaya bakış açısı değiştiğinde bitmemişlik görünüşlü fiil kullanılır. Bu durum, konuşan kişi mevcut herhangi bir eylemin geçmiş zaman dilimi içerisinde vuku bulup bulmadığını öğrenmek istediği anlarda tercih edilmektedir (Вы **не видели** тут маленькую девочку в розовом платье и красной шапочке? – Buralarda pembe elbiseli, kırmızı şapkalı bir kız gördünüz mü?) Burada soru yapısının olumsuz olmasına ayrıca dikkat edilmelidir. Kesinlik ve sonuç belirten bitmişlik görünüşlü fiillerin aksine, bitmemişlik görünüşlü fiillerle olumsuz ekin kullanımı konuşan kişinin eylemin vuku bulup bulmadığına ilişkin

bilgiye ulaşma arzusunun bulundurmasının yanı sıra, eylemin var olmasına ilişkin beslediği ümit anlamını da yansıtmaktadır.

I.2. Bitmemişlik görünüşlü fiillerde belirli-sürerlilik anlamının geçmiş zamanda kullanımı:

Bitmemişlik görünüşlü fiillerin temel anlamı olarak ortaya çıkan bu anlamda bitmemişlik görünüşlü fiiller konuşma anı ile eş zamanlı olarak ortaya çıkan, gözlemlenebilen, tek bir seferde yerine getirilen ve oluşu süreç içerisinde belirli kılınan durumlara işaret eder. Bitmemişlik görünüşlü fiillerin söz konusu kullanımında eylemin sürerliliği önemlidir, diğer bir deyişle eylemin gerçekleştiği sürenin uzunluğuna veya sürecin kendisine vurgu yapılmakta, ön plana konmaktadır. Eylemin geçmişte süreklilik anlamı hem bağlamın bütününden hem de ifade ile birlikte kullanılan zaman zarfları ile belirginlik kazanmaktadır. sahip olduğu bağlamın bütününden de anlaşılabilir (целый день он играл в теннис – tüm gün tenis oynardı/oynadı; всю неделю она готовилась к экзаменам – tüm hafta boyunca sınavlara hazırlandı). Geçmiş zamanın bu ve benzeri kullanımları genel olarak bitmemişlik görünüşlü fiillerin kendi iç anlamları ile ilintili olup geçmiş zamanda ifade edilen eylemlerin zamandaki sürerliliğine işaret ettikleri gibi, sürerlilik içerisinde gerçekleşen eylemlerin geçmişte belirli bir düzende meydana geldiklerine de işaret eder.

*То есть **садился** на поезд, **ехал** в Москву или из Москвы... То есть все мы **ехали**... **Ехал**... **Ел, спал, смотрел** в окно, **читал** чего-то, **беседовал**... **беседовали, скучали, выходили** на станциях, **курили**... ну, то есть я-то не курю,... но тоже **выходил** со всеми, как бы покурить, просто так говорят – выйди покурить..... [Евгений Гришковец. Одновременно (2004)]*

*Yani trene **biner**, Moskova'ya **gider** ya da Moskova'dan **gelirdi**... Yani biz hepimiz **giderdik**...**gider**..., **yer, uyur, pencereden bakar**, bir şeyler **okur, sohbet ederdi**...**sohbet eder, sıkılır, istasyonlarda dışarı çıkar, sigara içerdik**... Yani, ben içmiyorum, tabii.. ama, sadece öyle söyleniyor – içmeye çıkmak – ben de herkesle birlikte sanki içmeye **çıkardım**.*

*Её всегда **ставили** запевалой. Она **становилась** впереди хора, **исполняла** запев. А хор **подхватывал**— припев. [Токарева Виктория. Своя правда // «Новый Мир», 2002]*

*Onu her zaman solist olarak **koyarlardı**. Koronun başında **durur**, solo şarkıları **söyledi**. Koro ise nakaratı **yakalardı**.*

Yukarıda verilen kullanılan özelliklerinin yanı sıra Rusçadaki bitmemişlik görünüşlü fiiller, geçmişte gerçekleşmiş olan ve geniş bir zaman dilimine yayılan, geniş zamanla ilgili bir eylemi hikaye ederek kullanan bir anlatma biçimi olan ve Türkçede -r + -dı ekleri ile belirtilen geniş zamanın hikayesine denk gelebilmektedir. Buradaki anlamda eylemler geçmişte devamlılık, tekrar anlamlarını ortaya koymaktadır.

*Почтенный отцовский кабинет, когда-то просторный и деловой, превратился в складское помещение, и сколько ни просил Павел избавиться от лишних вещей, мать только **плакала** и **качала** головой: это было всё, что осталось у неё от прежней жизни. [Людмила Улицкая. Казус Кукоцкого [Путешествие в седьмую сторону света] // «Новый Мир», 2000]*

*Bir zamanlar geniş ve ciddiyet dolu babamın saygın çalışma odası bir depoya dönüşmüştü. Pavel, gereksiz eşyalardan kurtulmasını ne kadar söylediye de, annem yalnızca **ağlayıp başını sallardı**: tüm bunlar önceki hayatından kalan tek şeylerdi.*

*Иногда в печке что-то **взрывалось** — либо **лопались** томящиеся в жаре крупницы пшеничной каши, либо **стреляла** перекалившаяся сковородка. [Анатолий Азольский. Лопушок // «Новый Мир», 1998]*

*Bazen fırının içinde bir şeyler **patlardı**, ya sıcakta büzüşen buğday lapasının taneleri **çatırdar** ya da kızarmış tava **tıkırdardı**.*

I.3. Bitmemişlik görünüşlü fiillerde belirli-sürerlilik anlamının eş zamanlılık vurgusu ile geçmiş zamanda kullanımı:

Bitmemişlik görünüşlü fiiller genel olarak gerçekleştirilen veya sürerlilik anlamına sahip eylemler arasında eş zamanlılık ortaya koyan durumlarda kullanılırlar (*Студенты сидели и слушали лекцию*; - Öğrenciler oturuyor ve dersi dinliyorlardı; *Гости ели, пили и танцевали под живую музыку* – Misafirler yiyip içip canlı müzik eşliğinde dans ediyorlardı).

I.4. Bitmemişlik görünüşlü fiillerde genel geçerlik anlamının olumsuzluk eki ile birlikte kullanımı:

Son olarak, bitmişlik görünüşlü fiillerin olumsuzluk anlamını veren -не eki ile birlikte kullanımları bu fiillerin genel gerçeklik anlamının tersi bir biçimde “vuku” bulması şeklinde kendini gösterir. Nasıl ki olumlu cümlede kullanılan bitmemişlik görünüşlü fiil eylemin geçmiş zaman diliminde yer ettiğine işaret ediyorsa, olumsuz cümlede kullanılan bitmemişlik görünüşlü fiiller ise eylemin geçmiş zaman

diliminde yer etmediğine, vuku bulmadığına, meydana gelmediğine işaret eder. Söz konusu yapıları kullanan kişinin algısında bahse konu durum geçmiş zaman diliminde hiçbir şekilde yer etmediği için bitmemişlik görünüşlü fiil grupları kullanılır. Bu tip yapıların kullanımı anlamsal ifade özellikleri ile ilintili olduğu için herhangi bir suçlama durumlarında inkâr ya da ret anlamında da kullanılır:

*Твоя мама убила ее. – Моя мама никого **не убивала!** – рассердился мальчишка. [Татьяна Тронина. Никогда не говори «навсегда» (2004)]*

*Senin annen onu öldürdü. – Annem kimseyi **öldürmedi!** – diye kızdı küçük oğlan.*

*От отца я, пожалуй, кроме книг ничего в подарок и **не получал.** [Борис Любимов. Три главные темы в жизни -- Церковь, литература и театр (2015)]*

*Babamdan, sanırım, kitaplar hariç, hediye olarak hiçbir şey **almadım.***

II. Bitmişlik Görünüşlü Fiillerde Geçmiş Zaman Anlamları

Bitmişlik görünüşlü fiillerde geçmiş zaman kullanımı bitmemişlik görünüşlü fiillerde olduğu gibi bitmişlik görünüşlü fiillerin özel anlamları ile ilintili olarak ortaya çıkmaktadır. Bu özel anlamlardan bitmişlik görünüşlü fiillerin belirli-gerçeklik anlamı daha çok ön plana çıkmaktadır. Bu anlamın yanı sıra bitmişlik görünüşlü fiil türünün iç anlamına bağlı olarak ortaya çıkan anlamlar iki temel grupta toplanabilir. Bunlar belirli-gerçeklik anlamı içerisinde

- Bitmişlik (kesinlik, sonuç)
- Zincirleme olaylar şeklinde sıralanabilir.

II.1. Bitmişlik görünüşlü fiillerde belirli-gerçeklik anlamı içerisinde sonuç anlamı:

Bitmişlik görünüşlü fiillerin en temel anlamı olarak karşımıza çıkan bu anlam, bitmişlik görünüşlü fiillerde metne bağlı olmadan da yer edebilen, geçmişte tek bir seferde meydana gelmiş olan eylemleri ifade etmek için kullanılır. Bitmişlik görünüşlü fiillerin geçmiş zamandaki bu kullanımları geçmişte meydana gelmiş olan eylemin tamamlanıp bittiğine işaret eder. Bunun yanı sıra, geçmiş zamanda belirli bir durum esnasında meydana gelmiş olan eylemleri bildiren bitmişlik görünüşlü fiiller daha çok bildirici yani durumu bildiren, anlatan bir işleve de sahiptir.

Один из членов экипажа **погиб**, второй - **получил ранения, отметили в МВД**. [В Чечне разбился вертолет Ми-24, один летчик выжил (2004) // РБК, 2004.09.13]

İçişleri Bakanlığında mürettebattan birinin **öldüğü**, diğerinin ise **yaralandığı bildirildi**.

Росстат **отчитался** о спаде промышленного выпуска в ноябре на 0, 4% по отношению к ноябрю предыдущего года. [Село, обработка и финансовый сектор поддерживают рост ВВП // «Эксперт», 2015]

Rosstat, Kasım ayında sanayi üretiminin bir önceki yılın Kasım ayına göre % 0,4 oranında düşmesine ilişkin bir **açıklamada bulundu**.

II.2. Bitmişlik görünüşlü fiillerde belirli-gerçeklik anlamı içerisinde zincirleme olaylar:

Bitmişlik görünüşlü fiiller süreç bildirmediikleri ve eylemin belirli bir süre sınırı zarfında meydana geldiğini ortaya koyduklarından ötürü, bitmişlik görünüşlü fiillerin eş zamanlılık anlamından farklı olarak, başlayan ve biten (önce-sonra) olmak üzere bir eylemin bir diğer eylemle değiştiği, olayların zincirleme reaksiyonla meydana geldiği durumları ifade eder. Bitmişlik görünüşlü fiilin bu şekildeki kullanımı, betimlemenin tersi olarak hikayede olay aktarımı biçiminde sıklıkla görülmektedir. Buna karşılık, bitmişlik görünüşlü fiiller her zaman birbirinin yerine geçen, zincirleme olayları aktarmayabilir. Bitmişlik görünüşlü fiillerde eylem kimi zaman eş zamanlı olarak da ortaya çıkabilir. Bu özellik bilhassa **1)** olayın çıkış anına vurgu yapan **“başlangıç”** (— Слушай, а чего ты на меня так обиделся? — наконец первым **заговорил** он. [Андрей Геласимов. Ты можешь (2001)]) – Ваксана, не diye bana böyle alındın? - diye sonunda kopuşmaya ilk o başladı). **2)** eylemin sona erdiğine vurgu yapan **“bitiş”** (Я прочитал и понял, что ничего подобного мне раньше не попадалось – Okudum ve daha önce buna benzer bir şeye hiç rastlamadığımı anladım) [Джим Керри -- изнутри и снаружи (2004) // «Экран и сцена», 2004.05.06]); ve 3) bitmişlik anlamını eylemi zaman açısından kısalık veya uzunluk açısından belirli bir sınır çerçevesine sokan -по ve -про ön eklerinin verdiği **“zamanda sınırlılık”** anlamları ile ortaya çıkmaktadır. Örneğin, *посидеть часик* (bir saat oturmak). Oturma eylemi 1 saat zaman dilimi içerisinde sona ererek sonuca varmıştır. Diğer bir örnek, *посидеть целый день* (tüm gün oturmak). Burada tüm günü kapsayan oturma eylemi, bir günün sona ermesi ile birlikte gerçekleşme sınırına dayanmış ve bitmiş olmaktadır. Diğer bir deyişle, durumun

zaman içerisindeki oluşu belirli zaman kalıpları ile sınırlanmıştır. Bunun yanı sıra, bitmişlik görünüşlü fiillerle dilde sadece ardı ardına meydana gelen sıralı olaylar değil, eş zamanda gerçekleşen eylemler de aktarılabilmektedir. Bu anlama iki basit cümleyi birbirine bağlayan -и (ve) bağlacının yaygın olduğu cümlelerde sıklıkla rastlamak mümkündür.

Rus Dilinde Şimdiki Zaman Yapısı ve Anlamları

Rus dilinde şimdiki zaman yapılarının kullanımı konuşmacının bir eylemi, iş, oluş veya hareketi ne şekilde algıladığı, zaman dilimi içerisinde nasıl bir yerde gördüğü ile ilintili olarak anlam kazanmaktadır. Bu açıdan Rus diline şimdiki zaman anlamsal açıdan iki şekilde kullanım özelliği göstermektedir. Bunlardan ilki konuşmacının eylemi konuşma anı ile kesiştiği durumları ifade ederken kullandığı 1) **konuşma anında meydana gelen eylemler** (- что ты делаешь? – я читаю!/ - ne yapıyorsun? – okuyorum; дети играют – çocuklar oyun oynuyor; мама готовит завтрак – anne kahvaltı hazırlıyor vb.); ikincisi 2) konuşmacının eylemin konuşma anı ile kesişmediği, yani konuşma anı ile eş zamanlı olarak gerçekleşmeyen olayları dile getirirken kullandığı **konuşma anı dışında meydana gelen eylemlerdir** (Олег не любит путешествовать – Oleg seyahat etmeyi sevmez; Она хорошо играет в теннис - İyi tenis oynar; Илья пока ходит в детский сад – İlya şimdilik kreşe gidiyor vb.). Şimdiki zamanın konuşma anında meydana gelen ve konuşma anı dışında meydana gelen anlamlarından yola çıkarak, Rus dilbilimci A.V. Bondarko, Rus dilinde şimdiki zamanı *aktüel olan şimdiki zaman* (актуальное настоящее время) ve *aktüel olmayan şimdiki zaman* (неактуальное настоящее время) olmak üzere iki temel sınıfa ayırmıştır (Bondarko, *Vid i vremya russkogo glagola...* 51). A.V. Bondarko şimdiki zaman dilimi içerisinde meydana gelen eylemleri somutluk veya belirginlik (конкретность), teklik “tek seferlik veya kezlik” (единичность), “genellik” (обобщенность), “tekrar” (повторяемость) anlamları ile bağdaştırarak *zaman diliminde yer eden eylemler* (локализованность во временной оси) ve *zaman diliminde yer almayan eylemler* (нелокализованность во временной оси) olmak üzere ikiye ayırmıştır (*Teoriya Funktsionalnoy Grammatiki* 210-216). Buna göre, tek seferde meydana gelen ve belirli olan eylemler tek bir ana veya zaman dilimine atfedilebilirken, tekrar eden ve genel anlama sahip eylemler zaman dilimi içerisinde belirli bir yere sahip değildirler. Bu bakımdan şimdiki zaman yapıları, ileri de görüleceği üzere, tıpkı basit gelecek zaman yapılarında olduğu gibi, çok çeşitli ve zaman dışı anlama sahip kullanımların aktarılmasında rol oynamaktadırlar.

Hem konuşma anı ile aynı anda meydana gelen hem de konuşma anı dışında meydana gelen eylemleri ifade ederken kullanılan yapıların temel anlamını oluşturan kavram ise süreçtir. Süreç kavramı, her iki durum için dile getirilen eylemlerin iç yapısında bulunmasının yanı sıra, sadece bitmemişlik görünüşlü fiillerin iç yapısal anlamlarına özgü olduğu için bu tür fiillerle şimdiki zaman aktarılabilmektedir.

Rus dilinde konuşma anı ile kesilen ve konuşan tarafından dile getirilen eylemler ile konuşma anı dışında meydana gelen eylemlerin anlamsal özelliklerini bir anda ortaya koyacak bu iki kullanımın birbirinden kolaylıkla ayırt edilmesini sağlayabilecek özel ayrı morfolojik araçlar bulunmamaktadır. Konuşma anı ile kesişen ve konuşan tarafından dile getirilen eylemlerin anlamsal özellikleri 1) belirli bir sürece işaret etmeleri ve 2) eylemin ifade edildiği an ile yapıldığı anın kesişmesidir. Konuşma anı dışında meydana gelen eylemler ise, süreç anlamına sahip olmalarının yanı sıra, dile getirilen eylemlerin konuşma anı ile aynı anda değil de bu eylemlerin genel geçer özelliklere sahip olmaları, genel, tekrar eden, düzenli olarak meydana gelen yargıların ifade edilmesi durumunu kapsamaktadır. Şimdiki zamanın bu anlamında, kişi ya da nesnelere ait belirli özellikler, diğer bir deyişle sürekli yapılan ve alışkanlık haline gelen durumlar (*она любит шоколад – çikolata seviyor/sever, спортсмен быстро плавает – sporcu hızlı yüzüyor; она прекрасно говорит по-русски – Rusçayı mükemmel konuşur/konuşuyor*); doğa olayları ile geçerliliği şüphe götürmez durumlar (*солнце восходит на востоке – güneş doğudan doğar, земля вращается вокруг солнца – Dünya Güneş'in etrafında döner, сахар растворяется в воде - şeker suda erir*) ifade edilmektedir.

Yukarıda da ifade edildiği üzere, aktüel olan ve aktüel olmayan şimdiki zamanın anlamsal özelliklerini yapısal olarak birbirinden ayıracak morfolojik araçlar olmadığından ötürü, şimdiki zamanın aktüel olmayan kullanımının anlamsal olarak bitmemişlik görünüşlü fiillerin yanı sıra bitmişlik görünüşlü fiillerle de aktarılabildiği gözlemlenmektedir. Bunun nedeni bitmişlik görünüşlü fiillerin bilhassa gelecek zaman yapıları ile kullanıldıklarında aktüel olmayan şimdiki zamanın tekrar eden ya da belirli bir zaman diliminde tekrar etmiş olan eylemleri ifade ederken sahip olduğu anlamsal özelliklere bürünebilmesinde yatmaktadır:

Бывает иногда так: вдруг в момент самый заурядный **скользнет** взгляд твой сверху, как бы с неба, останавливая мгновенье, в котором **различишь** и себя среди других людей, такого же беспомощного и маленького как они, и

удивишься на секунду собственной своей нелепости [Александр Житинский. Лестница (1972)]

Bazen şöyle **olur** ya: en sıradan bakışın, sanki gökyüzünden iniyormuş gibi, **süzülür** yukarıdan aşağıya ve diğer insanlar arasında onlar gibi çaresiz ve ufakmışsın gibi kendini **gördüğün** bir anda duraksayarak, bir an için kendi sersemliğine **şaşırsın**.

Şimdiki ve gelecek zaman arasındaki bu ilişkinin bilişsel temele dayandığı söylenebilir. Buna göre, konuşma anında gerçek olan durumun gelecekte de o şekilde kalacağına dair potansiyel bir gerçeklik algısı bulunmaktadır. Konuşma anında meydana gelmeyen olayların şimdiki zaman yapıları dışında gelecek zaman yapılarının bitmişlik görünüşlü fiilleri ile de aktarılması herhangi bir eylemin şimdiki zamanın dışında gelecekte de var olabilmesinin mümkün olduğuna inanıldığını göstermektedir. Söz konusu kullanımın verdiği anlam bilhassa olumsuz yapılarda ön plana çıkmaktadır: *из него слово не вытянешь* – *ondan laf alamazsın*, *всего не расскажешь* – *her şeyi birden anlatamazsın*, *до тебя не дозвонишься* – *sana da bir türlü ulaşılmıyor* vb.

Rus Dilinde Gelecek Zaman Yapısı ve Anlamları

Rus dilinde fiil çiftleri gelecek zamanın ortaya çıkmasında hem anlamsal hem de yapısal özellikleri ile etki etmektedir. Buna göre, gelecek zaman yapısı hem anlamsal hem de yapısal olarak iki şekilde ortaya çıkmaktadır. İlki, bitmemişlik görünüşlü fiillerin kullanımı ile oluşturulan ve **быть** yardımcı fiili ile yapılan *analitik gelecek zaman* yapılarıdır. Kendisinden sonra bitmemişlik görünüşlü bir fiil ile geleceğe yönelik eylem belirten bu yapılarda, sadece yardımcı fiil şahıs zamirlerine göre değişime uğrarken, kendisinden sonra gelen fiil, mastar halinde değişmeden kalır. Analitik gelecek zaman yapıları eylemin gelecekte yer edeceği vurgusunu yaparken eylemin gelecekte kesin olarak yerine getirileceği yani eylemin gerçekleşeceğine ilişkin herhangi bir kesinlik anlamı katmamaktadır, bundan ziyade, eylemin ortaya çıkışını belirli bir zaman sınırı içerisinde kısıtlamadan eylemin zaman dilimi olarak geleceğe atfederek vuku bulacağı ifade edilmektedir. Bunun yanı sıra, eylemi bu yapıyı kullanarak gelecek zaman diliminde aktaran konuşucu dile getirdiği bir eylemi gerçekleştirmeye yönelik bir niyet, düşünce, istek, plan vs. içerisinde olduğunu da aktarmaktadır: *я буду спать*, *я буду читать*, *она будет ждать нас у театра* vb. Bitmişlik görünüşlü fiil türleri ile oluşturulan gelecek zaman yapıları ise, doğrudan bitmişlik görünüşlü fiilin şahıs zamirlerine göre çekimlenerek değişime uğramasıyla oluşturulur. Bu yapılar ise *basit gelecek*

zaman yapıları olarak adlandırılır. Basit gelecek zamanın temel anlamı eylemin gelecekte tamamlanıp kesin olarak sonuca ulaştırılacağıdır. Basit gelecek zaman yapıları, analitik gelecek zaman yapılarına oranla, anlam olarak çok çeşitlidir.

Analitik gelecek zaman ile basit gelecek zaman formları arasındaki anlam farkını ortaya koyacak iki ifadeye bakalım: *я буду читать книгу – я прочитаю книгу*. Birinci ifadede söylemi dile getiren kişi öncelikle geleceğe yönelik bir söylemde bulunarak, eylemin gelecek zaman diliminde yer edeceğinin vurgusunu yapmaktadır. Genel geçer bir gerçek olarak gelecek zaman diliminde yer edecek olmasının yanı sıra şu anlamları da içerisinde barındırabilir. Konuşucu kitap okuyacağını ifade ederken, bu söylem içerisinde okuma eylemini bitirip bitirmeyeceği, yani okuma eyleminin sonuca ulaşip ulaşmayacağı belli değildir. İkinci ifadede ise, söylemi yerine getiren kişi, seçtiği fiil türü ile her şeyden önce eylemi kesin olarak yerine getireceği vurgusunu ön plana çıkarmaktadır. Bunun yanı sıra, bu söylemde okuma eyleminin gelecekte başlayarak daha sonra tamamlanıp sona erdirileceği anlamı yatmaktadır. Buna göre, Rus dilinde gelecek zaman anlamları ortaya konarken, bitmemişlik görünüşlü fiillerle gerçekleştirilen söylemler fiil türünün özelliğinden ötürü daha çok geleceğe yönelik genel geçer eylemlere işaret ederken, bitmişlik görünüşlü fiillerle gerçekleştirilen söylemler fiil türünün kendi iç anlamları ile ilintili olarak, yine geleceğe yönelik olmak üzere, içerisinde *kesinlik* ve *sonuç* anlamlarını barındırmaktadır.

Gelecek zaman yapılarının bu iki temel anlamının yanı sıra, yukarıda da ifade edildiği üzere, basit gelecek zaman yapıları anlamsal açıdan aktüel olmayan gelecek zaman yapıları ile kesişebilmektedir. Bu durumda, basit gelecek zaman yapıları belirtilen anlamından farklı anlamlar ortaya koyabilmektedir. Bunlar, basit gelecek zaman yapılarının olumlu ve olumsuz cümleler ile fiillerin farklı şahıs zamir çekimlerinde kullanılması ile çeşitlilik gösterebilmektedir. Buna göre, bitmişlik türü fiilin üçüncü tekil ve çoğul şahıs zamiri çekiminde kullanılması olumlu veya olumsuz cümle yapılarında kullanılmaları fiile gücü yetme, olasılık, imkân anlamlarını katan “yeterlilik” anlamı ile “genelleme” anlamını katmaktadır: *милиция всегда поможет – polis her zaman yardım eder; любой скажет, где находится русский музей – Rus müzesinin nerede olduğunu herkes söyler; они никогда не подведут – onlar hiçbir zaman yanı yolda bırakmaz vb.*

Benzeri anlamdaki kullanım özelliğinin görüldüğü diğer bir alan ise atasözleridir: *без труда не вынешь рыбку из пруда (emek olmadan aş olmaz); мертвого не вылечишь, а дурака не выучишь (ölüyü diriltemez, aptala*

öğretemezsin); что посеешь, то и пожнешь (ne ekersen onu biçersin); слово не воробей, вылетит – не поймаешь (laf ağızdan çıktı mı dönüşü olmaz) gibi.

Basit gelecek zaman formları, olumsuzluk anlamı veren **не** eki ile kullanıldıklarında şimdiki zamana eş değer olarak konuşma anında ifadeye “imkânsızlık” anlamı katar. Bu durumda söz konusu yapılar “не могу” ile eş değer bir anlama bürünür: *его не обманешь – onu kandıramazsın; сейчас не вспомню, куда положил деньги – parayı nereye koyduğumu şimdi hatırlıyorum; почему я тогда так сказал, я вам сейчас точно не скажу* - o zaman size neden öyle dediğimi şimdi tam olarak söyleyemem vb. Bu kullanım içerisinde fiilden önce gelen “никак не” yapısı da aynı imkânsızlık anlamını vermektedir: *никак не вспомню = никак не могу вспомнить, никак не засну = никак не могу заснуть* vb. Konuşma anı ile eylemin ortaya çıkış anı örtüştüğü için de aktüel şimdiki zamanın ortaya koyduğu bir görev özelliği taşımaktadır.

Basit gelecek zaman yapıları yukarıda verilen anlamların dışında, bitmişlik görünüşlü fiiller için alışılmadık olan tekrar anlamına sahip eylemlerin ani olarak gelişimlerini ve bunların geniş bir zaman alanına yayılarak aktarıldıkları durumları ifade etmek için de kullanılabilir. Bu tür bir kullanım anlık olarak gelişen bir eylemin, durum ya da olayın tasvirini barındırmaktadır ve bitmemişlik görünüşe ait fiilin geçmiş zamanın veya şimdiki zamanın kullanım özelliklerini taşımaktadır. Basit gelecek zaman yapılarının bu anlamları bağlam içerisinde sadece fiilin kullanımı ile elde edilebildiği gibi, **вдруг** zarfı ve **как** kiplik parçacığı ile de ortaya konabilmektedir. Buna göre bitmişlik görünüşlü fiillerle Türkçedeki geniş zaman anlamıyla benzer olarak 1) sürekli tekrar eden, alışılmış eylemler (*Каждое утро вставал рано, выходил в сад и смотрел восход солнца, вдруг замолчит и слушает пение птиц – Her sabah erken kalkar, bahçeye çıkar ve güneşin doğuşunu seyrederdi, **birden susar** ve kuşların ötüşünü dinlerdi*); **2a)** geçmişte meydana gelen olaya anlık anlamı katan eylemler (***Вдруг** случайно **спохватишься** и **поймешь**, что на самом деле ты был прав, а тот нет – Bir şekilde **aniden aklına gelir** ve esasında haklı olanın sen olduğunu, onun ise haksız olduğunu **anlarsın***), **2b)** herhangi bir eylem, durum veya olayın aniden gelişmesi (*Сижусь за столом, читаю книгу, а Акс у меня в ногах под столом, спит спокойно, но вдруг как **залает** – Masanın başında oturmuş, kitap okuyorum, Aks ise masanın altında ayaklarımın dibinde sakince uyuyor, ama **birden bir havlıyor***), **2c)** olağan, tekrar eden eylemler (*Как правило, она была покладистой и доброй, и когда начинала по указанию матери или Павла что-нибудь делать— чистить картошку или*

собираются в угловой за сосисками и хлебом, – то проявляла какую-то тараканью порывистость: двигалась быстро, но не ровно, а вроде как перебежками: **схватит** нож, **схватит** картошку, **вдруг замрёт** и надолго **задумается**. – Genel olarak yumuşak başlı ve iyi biriydi, patatesleri soymak ya da sosis ve ekmek almak için bakkala gitmek gibi annesinin veya Pavel'in direktifleri ile bir şey yapmaya başladığında ise, bir nevi hamamböceği gibi bir hareketlilik ortaya koyardı: hızlı fakat düzgün olmayan bir biçimde aceleyle hareket eder, bıçağı **alır**, patatesi **kapar**, **birden** olduğu yerde **kalakalır** ve uzun süre düşüncelere **dalardı** [Андрей Волос. Недвижимость (2000) // «Новый Мир», 2001]) **3a)** geçmişte meydana gelen olaya anlık anlamını katan eylemler (Увидела дохлую крысу, как **заорет** на всю шашлычную! - Ölü fareyi görür görmez, **birden kebarçının içinde bağırtmaya başladı** [Владимир Кунин. Кыся (1998-2000)]), **3b)** geçmişte tekrar eden ve gelecekte olması beklenen eylemler (Он, когда трезвый-то, мужик как мужик, ну а **как выпьёт**, то берегись – вспылчив делается, агрессивен, под руку ему такому не попадайся - Ayık olduğunda, adam gibi adam, ama **içmeye başladı mı**, koru kendini, sinirli, agresif oluveriyor, bu halde eline düşmeye gör) [Свадьба с приданым (2013) // «Криминальная хроника». 2003.06.10].), **3c)** geçmiş veya tecrübe ile bağlantılı olarak belirli bir kişi ya da nesne topluluğunun genellenmesi (До чего же все женщины похожи. Как **услышат** слово «денги», даже **не дослушают** дальше. Сразу губки бантиком и говорят: всё ясно! Тебе жалко денег!.. – Kadınlar birbirine ne kadar da benziyor. “Para” lafını **duyar duymaz**, gerisini **dinlemiyorlar** bile. Hemen dudaklar büzülüyor ve “anlaşıldı! Parayı düşünüyorsun diyorlar [Наши дети: Подростки. (2004)]).

Sonuç

Rus dilinde zaman kavramı üç temel çizgi doğrultusunda ortaya çıksa da konuşmacının herhangi bir eylemi belirli bir zaman dilimi ile ifade etmesi temel olarak kişinin olayı algılayışı, durumu kavrayışı ve hayalinde canlandırdığı biçimiyle ortaya çıkmaktadır. Rus dilinde zamanların ortaya çıkması bitmişlik ve bitmemişlik görünüşlü fiiller olarak iki gruba ayrılan ve her biri temel anlamlarının dışında çok çeşitli iç anlamlara sahip fiil çekimlerine bağlı olduğundan zaman ve görünüş kavramları bir bütün olarak ele alınmaktadır. Böylece, dilde zaman kavramının ortaya çıkışı, eylemi yerine getiren kişinin olaylara öznel bakış açısından doğmaktadır. Bu bakımdan, Rus dilindeki zaman dilimleri, dildeki herhangi bir olayın sadece şimdiki, geçmiş veya gelecek zaman dilimlerinden birisi aracılığı ile ifadesi değil, düşünce, kavrayış, algı, kültür gibi olguların bilişsel elekten geçirilerek

dile yansıdığı geniş anlamsal bir harmandır. Kişinin, geçmiş zamana ait bir eylemi sanki şimdi oluyormuşçasına aktarması ya da yine geçmiş zamanda meydana gelen bir eylemi gelecek zaman yapıları ile aktararak onu geçmiş, şimdi ve gelecek arasında canlı tutması, konuşan kişinin aslında eylemleri bilişsel olarak ne şekilde algıladığı ve dile aktardığı ile ilintilidir.

Rus dilinde geçmiş zaman, eylemin belirttiği iş, oluş, durum hareketin içinde bulunulan zamandan önce gerçekleştiğini gösteren zaman dilimidir. Bu zaman dilimi bitmemişlik görünüşlü fiiller söz konusu olduğunda farklı, bitmişlik görünüşlü fiiller söz konusu olduğunda farklı anlamları ifade etmek için kullanılırlar. Buna göre, bitmemişlik görünüşlü fiillerin genel gerçeklik anlamı ile belirli-sürerlilik anlamları daha çok ön plana çıkmaktadır. Bitmemişlik görünüşlü fiillerin geçmiş zamandaki kullanımlarına bağlı olarak ortaya koydukları anlamlar eylemin, sadece geçmişte var olduğuna, geçmişte vuku bulduğuna, “geçmiş zaman” zaman dilimi içerisinde yer aldığına işaret eden “genel gerçeklik anlamı”, konuşma anı ile eş zamanlı olarak ortaya çıkan, gözlemlenebilen, tek bir seferde yerine getirilen ve oluşu süreç içerisinde belirli kılınan durumlara işaret eden “sürerlilik anlamı”, genel olarak gerçekleştirilen veya sürerlilik anlamına sahip eylemler arasında eş zamanlılık ortaya koyan durumlarda kullanılan “eş zamanlılık anlamı” ve eylemin geçmiş zaman diliminde yer etmediğine, vuku bulmadığına, meydana gelmediğine işaret eden “olumsuz yapılardaki anlamı” olmak üzere dört temel grupta kendini göstermektedir. Bitmişlik görünüşlü fiillerde geçmiş zaman kullanımı da, bitmemişlik görünüşlü fiillerde olduğu gibi, bitmişlik görünüşlü fiillerin özel anlamları ile ilintili olarak ortaya çıkmaktadır. Bu özel anlamlardan bitmişlik görünüşlü fiillerin belirli-gerçeklik anlamı daha çok ön plana çıkmaktadır. Bu anlamın yanı sıra bitmişlik görünüşlü fiil türünün iç anlamına bağlı olarak ortaya çıkan anlamlar geçmişte tek bir seferde meydana gelmiş olan ve kesin olarak bir sonuca ulaşmış, tamamlanmış olan eylemleri ifade etmek için kullanılan “bitmişlik” ve eylemin bir diğer eylemle değiştiği, olayların zincirleme reaksiyonla meydana geldiği durumları ifade eden “zincirleme eylemleri ifade eden durumlar” olmak üzere iki temel grupta toplanmaktadır.

Şimdiki zaman yapılarının Rus dilinde kullanımı ise, konuşmacının bir eylemi, iş, oluş veya hareketi ne şekilde algıladığı, zaman dilimi içerisinde nasıl bir yerde gördüğü ile ilintili olarak anlam kazanmaktadır. Bu anlamlar daha çok konuşma anında meydana gelen ve konuşma anı dışında meydana gelen eylemler olmak üzere ele alınmaktadır. Şimdiki zamanın kendi içerisinde iki anlamsal ayrıma sahip

olması, özellikle bu zaman dilimine ait olan ve genel olarak bu yapılar içerisinde ifade edilen tekrar anlamına sahip eylemlerin de şimdiki zaman yapılarının yanı sıra, basit gelecek zaman yapıları gibi diğer morfolojik araçlarla da aktarılabilmesi özelliğine bürünmesine olanak sağlamaktadır. Gelecek zamanın dildeki yapılarına ve anlamlarına ise fiil çiftleri etki etmektedir. Buna göre, gelecek zaman yapısı hem anlamsal hem de yapısal olarak iki şekilde de ortaya çıkmaktadır. Gelecek zaman dile getirilen herhangi bir eylemin gelecekte vuku bulacağını ifade etmesinin yanı sıra, şimdiki zaman yapıları ile de aktarılabilen ve eylemi şimdiki, geçmiş ve gelecek çerçevesinin dışında tutarak daha geniş bir çerçevede ele alan bir başka anlamı daha aktarabilmektedir. Bu anlam dilde “*настоящее-будущее время*” (şimdiki-gelecek zaman / ya da geniş zaman) olarak adlandırılan, geniş zamanı kapsayan ve ara bir zaman dilimi olarak bakılan ara zaman dilimi çerçevesinde de ele alınmaktadır (Smirnov 2008: 11). Bu anlam dilde, görsel olarak tanık olunan, bilinen ve böylece genelleşen bir durumdan yola çıkarak tekrar eden, tipik eylemlerin ifadesinde ortaya çıkmaktadır. İfade edilen durumun genelleşen karakteristik bir olaya işaret etmesi belirginlik anlamını yitirmesine ve konuşma anı ile örtüşmemesine neden olmaktadır. Böylece Rus dilinde geniş bir zaman dilimi çerçevesinde değerlendirilen eylemler hem şimdiki zaman hem de gelecek zaman dilimleri arasında sıkışmış olmakta, kişinin olayı algılayış biçimi ile orantılı olarak şimdiki veya gelecek zaman yapıları ile dilde ifade bulmaktadırlar. Bu durum, dildeki zaman kavramının daha çok soyut bir kavram şeklinde ortaya çıktığını, zaman eklerinin soyut olan zamanı morfolojik olarak somutlaştıramadığını bize göstermektedir.

Bu açıdan Rus dilinde, eylemin hangi zamana ait olduğu fiillerin sahip olduğu iç anlamların yanı sıra metin bütünlüğüne bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Özellikle de geniş zaman anlamında kullanılan gelecek zaman formlarının şimdiki, geniş ya da gelecek zamana mı işaret ettikleri ancak metin bütünlüğü ele alınarak anlaşılabilir. Bu da Rus dilinde görünüş kategorisinde şekilden anlama değil anlamdan şekle gidildiğini metinde belirtmek istenen anlamın söylem esas alınarak ortaya çıktığına işaret etmektedir. Bu bakımdan, Rus dilinde görünüş ve zaman kategorileri tek bir sistem içerisinde incelenmektedir ve bu kavramlar kişinin olayları nasıl gördüğü yani kişinin öznel dünya görüşü ile sıkı sıkıya ilintilidir.

KAYNAKÇA

- Bondarko, Aleksandr V. *Vid i vremya russkogo glagola (znaçenie i upotreblenie)*. Moskva: Prosveşenie, 1971.
- . *Teoriya znaçeniya v sisteme funktsionalnoy grammatiki*, Moskva: Yaziki slavyanskoy kultury, 2002.
- Gureviç, A. Ya. "Vremya kak problema istorii kulturi". *Voprosı filosofii* 3 (1969): 105-116.
- Kanafyeva, Viktoriya V. *Yazık i vremya: filosofsko-ontologičeskiy analiz*. Avtoreferat dis. <...> d-ra. filos. nauk. spets.09.00.01, Saratov, 2006. 38.
- Klein, W. *The expression of time*, Mouton de Gruyter, Berlin: Newyork, 2009. 1-83.
- Kuznetsov, Yu. V. "Proekstiya predstavleniy o vremeni kak sotsialno-filosofskaya problema". Avroref. dis. <...> k.f.n. spets.09.00.11/ çuvaş. gos. uni. İm. Ulyanova. Çeboksarı, 2002. 12.
- Petruhina, Elena V. "Kognitivnie modeli vremeni v russkoy grammatike" Moskva, 2005: 1-11. Web. 7 Aralık 2017.
- . "Russkaya yazıkovaya kartina mira i provoslavnoe sozdanie". Moskva, 2008.
- Smirnov, İgor N. *Virajenie povtoryaemosti i obobşennosti deystviya v sovremennom russkom yazıke*. St. Petersburg: Nauka, 2008.
- Stepanov, Yuri S. *İndoeuropeyskie predlojeniya.*, Nauka, Moskva: Nauka, 1989.
- Teoriya funktsionalnoy grammatiki*. Moskva: Komkniga, 2007.
- Üstünova, Kerime. *Eylem işletimi*. Bursa: Sentez Yayıncılık, 2016.
- Zima, Vadim N. *Kategoriya vremeni i veçnosti v srednevekovoy filosofii: vostoçnaya patristika II-VI vv.:* Avtoref. dis <...> kand. filos. nauk, Moskva, 2008. 12-19.